

Sophia - beeld van God. Een bijbels beeld met nieuwe actualiteit

Anne-Claire Mulder

Aanleiding voor de cyclus rondom Sophia is de aanschaf door de EUG/ Janskerk van het schilderij 'Waiting for Sophia' van Angie Devereux. Dat schilderij werd eind april in de Janskerk getoond. Het was onderdeel van een tentoonstelling over vrouwelijke beelden van Christus/Christa.

Ongeveer vanaf de eerste afbeelding van een lijdende vrouwelijke Christus figuur aan het kruis door de kunstenares Edwina Sandys wordt gesproken over Christa - een vrouwelijke gestalte van de Messias, een incarnatie van de Eeuwige in een vrouw en nog veel meer. (afbeelding 2)

Angie Devereux zegt in de catalogus bij de tentoonstelling over dit schilderij het volgende:

“I wondered how long this image of the female face of Christ has been waiting to come forth and be present. How different would my life have been as a woman of faith if I had known about this image of Christ in the feminine? (...) The realisation that we can seek God's face, Christ's face, in many ways, captivated me. This golden Christa is heavily expectant with holy wisdom; her headdress and little Sophia are made from Biblical quotes about the gift of wisdom and seeking wisdom. “

Ik herken de zoektocht en het verlangen naar een vrouwelijke voorstelling van de Eeuwige waar Angie in deze tekst over spreekt. Meer nog dan het zoeken naar Christa heeft dit mij bij Wijsheid gebracht.

Ik houd mij al sinds mijn studie, af en aan, met Chochma, Sophia, Sapientia, vrouwe Wijsheid bezig. Ik beschouw haar als een personificatie van God, dus als een gestalte waarin de Eeuwige ons tegemoet komt, als een gestalte die het Woord van God spreekt en daarmee richting wijst.

In het volgende zal ik uitleggen hoe ik tot die opvatting ben gekomen. (afbeelding 3) Daarbij neem ik jullie allereerst mee langs bijbelse bronnen. Vervolgens zal ik ook aandacht besteden aan de afbeeldingen van Sophia in de geschiedenis, om ten slotte uit te wijden voor de actualiteit van Sophia voor het heden.

Sophia in de Hebreeuwse Bijbel.

Wijsheid komt voor het eerst getekend als vrouw voor in het bijbel boek Spreuken. Dat boek wordt gerekend tot het genre van de Wijsheidsliteratuur. Van ongeveer 400 voor Christus tot ver na Christus was dit genre wijd verbreid in Egypte en het Midden-Oosten. In de Bijbel horen het boek Job, delen van de Psalmen en het boek Prediker bij dit genre en daarnaast nog de deuterocanonieke boeken Wijsheid van Jezus Sirach en de Wijsheid van Salomo, die de éne groep wel en de andere niet tot de bijbel rekent. Niet alleen in Spreuken maar ook in de Wijsheid van Jezus Sirach en de Wijsheid van Salomo wordt over vrouwe Wijsheid gesproken.

Terug naar Spreuken. Dat boek is een grote verzameling aanwijzingen van vaders of moeders aan hun kinderen. Die aanwijzingen zijn erop gericht om de kinderen te leren de wegen van de Eeuwige te bewandelen en gerechtigheid te doen. Het is alledaagse Wijsheid, alledaagse Torah, oftewel alledaagse Weisung om Bubers vertaling van het woord Thora te gebruiken..

Spreuken wordt ingeleid door een lang gedicht van 9 hoofdstukken over Vrouwe Wijsheid, die de mensen oproept om naar haar te luisteren. In het eerste hoofdstuk wordt ze als volgt geportretteerd: (afbeelding 4)

Wijsheid roept in de straten, over de pleinen klinkt haar stem, ze laat zich horen bij de poorten, te midden van alle rumoer roept ze uit: Hoe lang nog, onnozele mensen, hechten jullie aan je onvolwassenheid, willen jullie, spotters, blijven spotten, haten jullie, dwazen, kennis? Luister, neem mijn berispingen ter harte - dan stort ik mijn geest over je uit, dan laat ik je delen in mijn wijsheid.

Wijsheid wordt dus geportretteerd als een vrouw. Ze wordt zoals dat heet gepersonifieerd om de boodschap levendiger te maken en beter over te laten komen. Zij spreekt mensen aan op straat en in de poort. Ze geeft haar onderwijs op de plaats waar alle zaken werden gedaan en waar ook recht werd gesproken door de oudsten, dus midden in het openbare leven. Ze maant mensen naar haar te luisteren, omdat ze dan zullen leren wat oprechtheid is, rechtvaardigheid en eerlijkheid; oftewel wat God van hen wil. Ze geeft aan dat de mensen die in haar spoor gaan zullen leven in het land van de levenden.

Deze thema's komen ook in de Thora voor, vooral in het boek Deuteronomium. Ook daar wordt het doen van gerechtigheid gekoppeld aan het leven. Kies dan het leven zegt God tegen het volk na het voorlezen van de Thora. Precies zo geeft Wijsheid aan dat het volgen van haar wegen leidt tot voorspoed en leven, en dat God degenen die haar onderwijs *niet* volgen te grond zal richten.

Sophia geeft niet alleen onderwijs op straat, ze nodigt ook mensen uit om bij haar te komen eten. In hoofdstuk 9 wordt geschilderd hoe Wijsheid haar huis bouwt, haar vee slacht, haar wijn mengt en tafel dekt en vervolgens iedereen uitnodigt om bij haar thuis te komen eten:

*5 'Kom, eet het brood dat ik je geef,
drink de wijn die ik heb gemengd.*

*6 Wees niet langer zo onnozel,
leef, en betreed de weg van het inzicht.'*

Haar onderwijs beschouwt ze dus als eten en drinken, als voedsel om te leven. Het is een idee dat vandaag de dag veel te horen is: we hebben spirituele voeding nodig is om te leven, om het goede leven te leven.

Het boek Spreuken is relatief onbekend bij een groter publiek, omdat die heterogene verzameling Spreuken moeilijk is voor te lezen of te bepreken. Als we het boek al eens hebben opengeslagen dan om Spreuken 31 te lezen: het loflied op de sterke vrouw. In dat loflied wordt een vrouw geschilderd die van vroeg tot laat in de weer is om haar huishouden te onderhouden. Door haar arbeid bloeien allen die in haar huis leven en aan haar zorgen zijn toevertrouwd. Ze gaat net als Vrouwe Wijsheid uit de eerste hoofdstukken van het boek straat op om te onderhandelen.

Deze sterke vrouw en de Vrouwe Wijsheid uit de eerste hoofdstukken weerspiegelen elkaar: de één spreekt woorden van wijsheid, de ander laat in de praktijk zien wat het betekent de rechte weg te bewandelen; wat het is in het land van de levenden te wonen. Dat is dan inderdaad een land van melk en honing.

In Spreuken wordt Wijsheid dus opgevoerd als een vrouw met de naam Chochma of Sophia. Maar is deze gepersonifieerde Wijsheid, deze Sophia, daarmee ook beeld van God, vraagt u zich nu misschien af?

Op die vraag zou ik 'ja' antwoorden. Ze is beeld van God, omdat in haar spreken het onderwijs van God opnieuw geactualiseerd wordt. God spreekt dus opnieuw tot mensen in de gestalte van vrouwe wijsheid, zou je kunnen zeggen. Dat kun je zien in het feit dat haar onderwijs nauw aansluit bij de Thora.

Daarnaast zijn er uitspraken van Wijsheid waarin ze zichzelf een macht toeschrijft die in andere teksten met God worden verbonden, zoals de volgende passage uit Spreuken 8

*15 Door mij regeren koningen,
bepalen heersers wat rechtvaardig is.*

*16 Vorsten heersen dankzij mij,
ik laat leiders rechtvaardig regeren.*

*17 Wie mij liefheeft, heb ik ook lief,
wie mij zoekt, zal mij vinden. (afb 6)*

Ten slotte wordt Vrouwe Wijsheid in het boek Spreuken gepresenteerd als gezellin van God, toen deze de hemel en de aarde schiep.

Michaelangelo heeft dat idee uit Spreuken over de aanwezigheid van Sophia bij de schepping van hemel en aarde terug laten komen in zijn beroemde schilderij van de Schepping in de Sixtijnse kapel. (afb. 7)

In Spreuken 8 zegt Wijsheid daar het volgende over - en ik heb haar lange speech wat ingekort:

*De Eeuwige heeft mij vóór al het andere verworven,
toen hij zijn scheppingswerk begon, schiep hij eerst mij.
Ik ben in het begin gemaakt, nog voor alles er was,
nog voor de aarde vorm kreeg.*

*27 Ik was erbij toen hij de hemel zijn plaats gaf
en een cirkel om het water trok,*

*30 Ik was zijn lieveling,
een bron van vreugde, elke dag opnieuw.*

*Ik was altijd verheugd in zijn aanwezigheid,
31 vond vreugde in zijn hele aarde
en was blij met alle mensen. (afb 8)*

Sophia ontleent haar gezag aan deze positie bij het scheppen van de wereld en de mensen. Dat laat ze duidelijk blijken door aan te geven

maakt dat ze kan zeggen dat wie naar haar luistert de gunst van de Eeuwige zal ontvangen.

*Nu dan, zonen, dochters luister naar mij,
gelukkig is een mens die op mijn wegen blijft.*

*33 Luister naar wat ik je leer, en word wijs,
negeer mijn lessen niet.*

*34 Gelukkig is elk mens die naar mij luistert,
dag in dag uit bij mijn woning staat,
de wacht houdt bij mijn deur.*

*35 Want wie mij vindt, vindt het leven,
en ontvangt de gunst van de Eeuwige*

*36 Wie aan mij voorbijgaat, doet zichzelf veel kwaad,
wie mij haat, bemint de dood. (afb 9)*

Waar komt dit beeld van Vrouwe Wijsheid vandaan?

Wordt ze als een vrouw voorgesteld omdat het Hebreeuwse woord Chochma vrouwelijk is - net als het Griekse woord Sofia trouwens of het Latijnse Sapientia en niet te vergeten het Nederlandse woord Wijsheid? Is het geslacht van een woord voldoende om tot zo'n beeld te komen? Of is er meer nodig om te zorgen dat het beeld van Vrouwe Wijsheid inderdaad kon worden verstaan als een beeld voor het onderricht aan God.

Zoekend naar antwoorden op deze vragen, bleek mij dat meerdere onderzoeksters er vanuit gaan dat het portret dat Spreuken schildert van de manier waarop Sophia handelt, wortels heeft in de werkelijkheid van toen. Ze wijzen op de verhalen over raadgevende en wijze vrouwen in Israel in de boeken Samuel, Koningen en Kronieken. Daarnaast laten ze zien dat er op verschillende plaatsen in de Bijbel gesproken wordt over 'een wijze moeder in Israel'. Deze titel geeft aan dat raad geven, dus wijsheid doorgeven, tot de taak van moeders en echtgenotes hoorde, vooral in de kringen van het hof. Doordat er een traditie bestond waarin vrouwen als raadgeefsters optraden, stond het idee dat Sophia een beeld van God zou kunnen zijn, niet haaks op de maatschappelijke ordeningen Het werd dus ook niet als een ongepast ervaren.

Daarnaast waren er in de tijd dat het Spreukenboek werd opgeschreven ook maatschappelijke ontwikkelingen waardoor het portret van Wijsheid als een vrouw die op de pleinen optreedt en in de poort onderwijs geeft, geloofwaardig was.

Spreuken is een boek uit de tijd na de Babylonische ballingschap. Na die terugkomst kon het volk niet teruggrijpen op de oude maatschappelijke orde. Er was geen koningshuis meer, geen ambtenarij, geen formele staat. De uitgebreide familie werd weer belangrijk voor de maatschappelijke ordening. Daarnaast was het ook een tijd van 'alle hens aan dek'. Dat gaf vrouwen een grotere mate van vrijheid dan daarvoor, bijvoorbeeld om zich in de openbare ruimte te bewegen en om taken uit te voeren die daarvoor als niet passend voor vrouwen werden gezien, zoals het handeldrijven of het beplanten van een wijngaard.

Vrouwen gaven de aanwijzingen van de Thora voor het goede leven door in de raadgevingen aan haar kinderen en brachten die aanwijzingen zelf in de praktijk. Dat zie je terug in het spreken van Sophia. Aan de ene kant zijn haar raadgevingen gericht op het volgen van de weg van de Eeuwige, omdat dat een weg is die tot leven leidt en tot overvloed. Aan de andere kant komen haar voorbeelden uit het leven van de uitgebreide familie - uit het voeren van een huishouding in al haar aspecten. Dat maakt dat haar aanwijzingen ook wel worden beschouwd als een vorm van vrouwenwijsheid, geworteld in het concrete leven van alledag, waarin gerechtigheid en recht in alledaagse handelingen wordt vormgegeven.

Dat alles maakt het aannemelijk dat het beeld dat het spreukenboek schetst van Sophia indertijd niet als buitengemeen vreemd werd ervaren, maar als een beeld dat in een levende werkelijkheid geworteld was.

De Sophia traditie in de deuterocanonieke boeken, het NT en in de christelijke traditie

Zoals ik daar straks al aangaf, is de figuur van Vrouwe Wijsheid opgekomen in de wijsheidsliteratuur van Israel en van de omliggende culturen. De gedachte dat Vrouwe Wijsheid bij de schepping aanwezig was, ontwikkelt zich in de loop der eeuwen verder. Joodse wijsheidsleraren identificeren haar steeds meer met God zelf. Zo zegt

de auteur van het boek Wijsheid van Salomo, dat in de Nieuwe Bijbel Vertaling is opgenomen, over Sophia:

De wijsheid, de maakster van alles, heeft mij onderricht. Zij heeft een geest die verstandig en heilig is, uniek, veelzijdig, verfijnd, beweeglijk, helder, rein, toegankelijk, onkwetsbaar, liefdevol, scherpzinnig, 23 onstuitbaar, weldadig, menslievend, standvastig, onwrikbaar, onbezorgd, almachtig, alles overziend en alle geesten doordringend, hoe scherp, zuiver of subtiel ze ook zijn. 24 De wijsheid is beweeglijker dan alles wat beweegt, ze doordringt en doorstroomt alles met haar zuiverheid. 25 Ze is de adem van Gods kracht, de zuivere straling van de luister van de Almachtige; niets dat onrein is kan haar binnendringen. 26 In haar schittert het eeuwige licht, in haar wordt Gods kracht feilloos weerspiegeld en zijn goedheid afgebeeld. 27 Ze is één maar kan alles, ze is onveranderlijk maar vernieuwt alles. Ze gaat over op elk volgend geslacht van vrome mensen en maakt hen tot vrienden van God, en tot profeten. (afb 10 + 11)

In deze poëtische passage en in het bijzonder in de laatste drie verzen krijgt Sophia goddelijke trekken - ze wordt vergeleken met de adem van God, oftewel met de Ruach die over de wateren zweefde aan het begin van de Schepping en met Gods glorie. En uit vers 26 kan je de conclusie trekken dat wie Sophia aanschouwt Gods kracht en goedheid ziet. En daarmee wordt ze dus getekend als een gestalte van God zelf.

De gedachte dat wie Sophia aanschouwt God ziet, heeft ook haar sporen nagelaten in het Nieuwe Testament. Zo wordt algemeen erkend dat de eerste regels van het Johannes evangelie: 'In het beginne was het Woord, en het woord was bij God en het woord was God' niet alleen opvallend veel overeenkomsten vertoont met Genesis 1, maar ook met hetgeen er over wijsheid wordt gezegd in Spreuken 8. Die overeenkomsten waren voor het Duitse vertaalcollectief van *Der Bibel in gerechter Sprache* aanleiding om die zin zo te vertalen: 'In den beginne was Wijsheid, en wijsheid was bij God en wijsheid was God'. De keuze om 'Woord' met 'Wijsheid' te vertalen is allereerst een volstrekt legitieme keuze, omdat het Griekse woord Logos ook de betekenis wijsheid in zich heeft. Maar deze vertaling heeft ook een inhoudelijke basis. Het Griekse Logos is immers een vertaling van het Hebreeuwse 'Dabar', het woord dat God spreekt om te scheppen. Dat woord is niet alleen het scheppend woord, maar het leven gevend

woord - en kan daarmee ook verwijzen naar de Torah en naar de woorden die Vrouwe Wijsheid spreekt, omdat die woorden gericht zijn op het goede leven voor allen. Zo roept die vertaling dus een hele wereld aan associaties en betekenissen wakker, die door de klassieke vertaling van Logos met Woord minder geactiveerd worden.

Die gedachte dat Christus de belichaming is van goddelijke Wijsheid is velen van ons vreemd, omdat we Jezus de Christus zien als de belichaming van het goddelijk Woord en als zoon van de Vader. Toch is er een stevige stroming van Nieuw Testamentische onderzoekers en onderzoeksters die betogen dat de allereerste christelijke gemeenten het leven en werken van Jezus interpreteerden vanuit de Wijsheidstraditie. Die wetenschappers vinden daarvoor sporen in het Nieuwe Testament, in uitspraken van Jezus waarin hij naar Wijsheid verwijst als naar een persoon of haar sprekend opvoert. Ook Paulus legt een verband tussen Sophia en Jezus. Zo zegt hij in 1 Corinthe 1 vers 24 *dat voor hen, die door God geroepen zijn, joodse of niet joodse mensen, Christus de kracht van God en de Wijsheid van God belichaamd*. En in vers 30 schrijft Paulus: *want door God bent u met Christus Jezus verbonden, die ons dankzij God tot Wijsheid is geworden*.

Met deze uitspraken plaatst Paulus Jezus dus eveneens in de Wijsheidstraditie - hij pakt een belangrijke Joodse theologische traditie op, waarin over de Sophia van God wordt gesproken alsof het een gestalte van God is om de betekenis van Jezus te duiden, om aan te geven dat Jezus een profeet van Sophia is, of zelfs de Wijsheid van God belichaamd.

Het is wettig aan die gedachte, omdat dit spoor van het verband tussen Jezus en de Joodse wijsheidstraditie van dat moment in de theologie niet is voortgezet. Maar toch is de gedachte dat Christus Jezus een belichaming is van goddelijke Wijsheid niet helemaal afwezig in onze traditie. Zij komt echter niet terug in teksten, maar eerder in iconen en beelden. Ik laat u twee van die afbeeldingen zien: nl allereerst één van de vele voorstellingen van Maria als Sedes Sapientiae - Zetel der Wijsheid - en daarna een icoon van Sophia met haar dochters hoop, geloof en liefde. (afb 12 + 13)

Aan het eind van de vroege Middeleeuwen zijn er veel beelden bekend die Sedes Sapientiae heten. In de voorstellingen wordt Jezus als

goddelijke Wijsheid afgebeeld zittend op schoot van zijn moeder Maria. Het is een voorstelling die wordt gezien als een verbeelding van Maria's rol in de incarnatie, Maria als bemiddelaarster tussen God en mens, een mensenkind barend en tegelijkertijd geboorte gevend aan de Christus - van wie Paulus dus zegt dat deze de goddelijke Wijsheid belichaamt.

Een andere afbeelding die ik u wil laten zien is een icoon van Sophia met haar dochters Geloof, Hoop en Liefde. Deze icoon is gewijd aan de heilige Sophia van Rome, die ergens in de eerste eeuwen de marteldood is gestorven met haar drie dochters. Die dochters krijgen pas in de loop van tijd de namen Geloof, Hoop en Liefde. Ik kan mij niet aan de indruk onttrekken dat men die namen aan de dochters heeft gegeven, omdat men bij Sint Sophia niet langer aan een martelares uit Rome dacht maar eerder aan de goddelijke Wijsheid die geloof, hoop en liefde voortbrengt voor allen die zich met Christus verbinden.

Beide afbeeldingen laten zien dat sporen van vrouwe wijsheid en van de oude wijsheidstradities te vinden zijn in de christelijke traditie, sporen die door hedendaagse theologen en in het bijzonder door feministisch theologes worden uitgewerkt om vrouwen en mannen van vandaag een vrouwelijke Godsbeeld te geven dat tot de verbeelding kan spreken.

Dit brengt mij bij mijn allerlaatste punt: de relevantie van de Wijsheid die Vrouw Wijsheid ons leert voor het leven van nu.

Laat ik beginnen met u te vertellen dat ik al heel lang geïnteresseerd ben in Chochma oftewel in Sophia. Vanaf het moment dat ik haar tegenkwam in een tekst van Maria de Groot bij wie ik als tiener catechisatie had gevolgd was ik blij met het idee dat er naast de vele mannelijke Godsbeelden ook een vrouwelijk Godsbeeld in de bijbel te vinden was. En getuige de vele studies die naar Sophia zijn verricht ben ik niet de enige die in haar geïnteresseerd was en ben. Mijn presentatie tot nu toe had ik niet kunnen houden zonder al die studies van andere vrouwen.

Ik ben dus blij met dit Godsbeeld omdat dit mij een beeld gaf en geeft van hoe een vrouw in haar leven 'beeld van God' zou kunnen zijn. Wijs worden had mij altijd al aangesproken, omdat het beeld van een wijze

vrouw een aantal eigenschappen in zich verenigd die ik belangrijk vind: doorzicht en inzicht in wat de wereld en wat mensen beweegt, iemand met een kennis die niet alleen maar in het hoofd zit, maar geworteld is in haar lichaam, in haar zintuiglijke waarnemingen, iemand met compassie die toch op haar benen blijft staan. Een wijze vrouw dus.

Dit beeld van wijsheid en van Sophia is ontsproten aan mijn verlangen en verbeelding naar verhalen en verbeeldingen van vrouwelijke gestalten van God of van vrouwen in wier handelen en spreken iets oplicht van wie God zou kunnen zijn in het leven van alledag. Ik zocht en zoek voorbeelden waarin de verhouding van een mens tot een ander en tot God vanzelfsprekend gedacht of verbeeld word vanuit het standpunt of perspectief van een vrouw. Dat maakt namelijk een andere relatie tot dit beeld mogelijk, dan wanneer ik mij verhoud tot een mannelijk beeld van God.

Maar belangrijker nog dan mijn verhouding tot dit beeld is de verruiming die ontstaat in het denken over God door de introductie van een vrouwelijk beeld van God en van dit beeld in het bijzonder. God spreken is namelijk tweerichting verkeer. Want in die beelden, door die woorden, met die woorden waarmee wij over en tot God spreken, gebeurt God, wordt iets medegedeeld van 'de andere kant' zoals Kune Biezeveld dat noemde. God spreken, Godstaal is dus niet alleen maar menselijke taal waarmee we naar God toe spreken, nee, in die menselijke taal wordt een glimp van God en het goddelijke opgevangen. Het zijn telkens andere glimpen, andere aspecten die oplichten in dit spreken. De diversiteit in beelden en verhalen is daarom zo belangrijk, omdat daardoor Gods niet te omvatten, niet in kaart te brengen volume wordt gerespecteerd.

Nieuwe voorstellingen van God en van Sophia zeggen dus niet alleen iets over degene die ze in het spel brengt, ze spreken ook God: in die woorden en beelden kan iets van de andere kant worden meegedeeld, dat bij degene die toevoert iets op gang brengt. Of het gebeurt en hoe dat proces precies werkt, dat blijft door sluiers verhult.

Iets vergelijkbaars geldt voor het opnieuw actualiseren van de wijsheidstraditie. Want Sophia als gestalte van God biedt aanknopingspunten om op een nieuwe manier over God en Gods relatie met de wereld te denken. Ik belicht er één.

De sterke vrouw uit Spreuken 31 is een vrouw dag en nacht in touw is om haar huishouden te bestieren en te zorgen dat iedereen daar tot zijn of haar recht komt. Ook zij is te vinden bij de poort en in de straten, bijvoorbeeld om haar waren te verkopen. Deze sterke vrouw wordt vaak opgevat als een beeld van Sophia zelf. Als we dat serieus nemen dan is de sterke vrouw uit Spreuken 31 ten diepste een beeld van God.

God als huisvrouw - zo'n beeld komt in de bijbel nog een keer voor, in het Nieuwe Testament in de gelijkenis waarin Jezus vertelt van een huisvrouw die haar huis omkeert op zoek naar een verloren munt en als ze hem dan gevonden heeft haar buurvrouwen bij elkaar roept om haar vreugde te delen. Die gelijkenis staat ingeklemd tussen de gelijkenis van de goede Herder en de gelijkenis van de verloren Zoon en presenteert God dus als zo'n huisvrouw.

Maar opnieuw, God als huisvrouw - het wringt. Het wringt allereerst omdat wij het huishouden te alledaags vinden voor God, maar nog meer omdat wij het huishouden ook zelf te alledaags vinden om er veel waarde aan te hechten. Maar door het huishouden trivialisieren, zien we in onze cultuur over het hoofd dat in een huishouden de basisbehoeften van mensen worden vervuld: de behoefte aan een leven in relatie, aan eten en drinken, aan een dak boven het hoofd. Zonder die elementaire zorg voor onszelf en voor anderen zouden we niet in staat zijn menswaardig te leven of te bloeien naar onze mogelijkheden. Als deelnemers en deelnemers van deze cultuur zijn we geneigd dit basis element van het menselijk bestaan over het hoofd te zien, omdat we opgevoed zijn en worden in een waardesysteem waarin het werk van de geest meer prioriteit krijgt dan het werk of de zorg voor het lichaam. In dit waardesysteem is geld verdienen belangrijker dan het produceren van voedsel en van een goede maaltijd. In deze cultuur wordt het werk van mannen bovendien meer gewaardeerd - ook financieel - dan het werk van vrouwen. Het is een systeem waarin vol lof gesproken wordt over de self-made man of vrouw maar waarin vergeten wordt dat deze het product is van de liefdevolle zorg van het relationele netwerk waarin zij of hij is opgevoed.

Onze ideeën over God zijn verweven met dit waardesysteem. Daarom vinden vrouwen en mannen het moeilijk om te spreken over God als wijze vrouw, die ons onderricht geeft in het onderhouden van relaties,

of over God als degene die huishoudelijke klussen opknapt. Daarom is die gelijkenis van de vrouw die zoekt naar haar verloren munt uit het collectieve geheugen verloren geraakt, hoewel dit verhaal door de evangelist beslist bedoeld is om naast het model van de goede herder en de goede vader ook een vrouwelijk model van Gods handelen te bieden, een model dat net zo goed als de goede herder of de goede vader een voorbeeld is voor mannen en vrouwen van de manier waarop Christus kan worden nagevolgd.

In het spoor van Wijsheid gaan betekent dus dat je een ander 'huis' bouwt, oftewel dat je je op een ander waardesysteem oriënteert dan het 'huis' of waardesysteem dat op dit moment veel van ons leven en denken bepaalt. Zo'n verandering betekent dat er fundamentele vragen moeten worden gesteld over wat bijdraagt aan het goede leven van alle mensen op deze aarde, wat het hen en haar mogelijk maakt om te bloeien in lichaam en ziel en wat hen belemmert om te wandelen in waardigheid. We kunnen dit doen door het ont-trivialiseren van het getrivialiseerde - steeds heel goed te denken of iets dat we beschouwen als 'alleen maar' koken, of alleen maar een kind een luier aandoen - handelingen die we triviaal vinden - of die dat inderdaad zijn. Hoe zou het leven, ons leven er uit zien als die kleine dingen niet meer gedaan zouden worden? Dat betekent dus het ondergewaardeerde waarderen. Of positiever geformuleerd: het betekent de zorg voor het lichaam waarderen en vooral erkennen dat we ingebed zijn in een netwerk van relaties - relaties met andere mensen, met dieren, planten en de hele levende planeet and dat we leven dankzij dat netwerk.

Wanneer we dat zouden doen, zouden we het huishouden niet meer afdoen als triviaal, omdat we zouden erkennen dat we zonder de zorg voor voedsel, beschutting en kleren én zonder de zorg en aandacht voor de ander inclusief voor de aarde - het samenleven niet mogelijk zou zijn.

Ik stel dus voor om de zorg voor ons eigen lichaam en dat van anderen - dieren, planten, de aarde - in het centrum van onze beschouwingen en ons waardesysteem te zetten en het als beginpunt van onze beschouwingen over het goede leven te nemen. Dit beginpunt zou kwesties als wat goed is en wat gerechtigheid in een ander perspectief kunnen zetten; of het zou andere antwoorden produceren op de vraag

waar de samenleving geld aan zou moeten spenderen - mogelijk zouden we dan meer geld aan de zorg uitgeven en oude mensen minder het gevoel geven dat ze teveel zijn of een last.

En als ik spreek over 'onze beschouwingen' of het over 'onze aandacht' heb, dan bedoel ik de aandacht van zowel mannen als vrouwen. (afb 15) Dit is werk voor het hele collectief van gelovigen die de wegen van de Eeuwige gaan. Want net zoals de betekenis en relevantie van mannelijke beelden van God niet beperkt zijn tot een mannelijke gehoor, maar juist worden gezien als geldig voor alle mensen, zo zijn vrouwelijke beelden voor God ook van betekenis voor ons allemaal. Dus het volgen van Vrouwe Wijsheid is niet alleen iets van de sterke vrouw die haar huishoudelijk bedrijf runt - want feitelijk is dat wat de sterke vrouw uit Spreuken 31 doet -, maar het is ook iets dat mannen aangaat. Het begint misschien bij de verontwaardiging over de eigen moeder die in het verpleeghuis te weinig zorg krijgt, maar daar kan het niet bij blijven; het vraagt om opnieuw nadenken over de centrale waarden van onze samenleving, over de betekenis van zorg, barmhartigheid en gerechtigheid.

Nadenken over de figuur van Sophia in al haar verschillende aspecten opent daarom nieuwe wegen om over de relatie van God tot de wereld en tot mensen na te denken en evenzeer ontstaan er nieuwe mogelijkheden voor de relatie van mensen tot de wereld als zij zich oriënteren op het spreken van Sophia als woord van God.